

## CATALUNYA DINS L'ESPANYA DE L'ABSOLUTISME BORBÒNIC

Conferència de l'Onze de Setembre de 2011.

La Seu Vella de Lleida.

Vaig néixer en la Murcia Chica, un barri de L'Hospitalet de Llobregat que té el veritable nom de la Torrassa. Era l'any 1954. Des que als cinc anys vaig anar al col·legi de primària vestit de mariner, cada dia cantava el Cara al Sol mirant la bandera rojigualda i cridant al final Viva Espanya i Viva Franco. Que jo recordi, al meu barri només parlava català María la Catalana, veïna nostra i amiga de la meva mare. Jo no l'entenia. Els meus avis, tots nascuts a Múrcia, tampoc. I els meus pares, ja nascuts a La Torrassa, crec que amb molta dificultat.

Amb deu anys els meus pares van decidir intuïtivament canviar-me de col·legi i enviar-me a una escola de més prestigi d'acord amb l'augment de la fortuna familiar. Un col·legi gran i modern que molt temps després vaig saber que era hereu de la tradició progressista de María Montessori. Allí hi havia un professor alt i amb el pèl molt curt que, en acabar les classes dels dissabtes al matí, ens feia cantar, posats en peus, una cançó en català que jo tampoc entenia: aquella cançó era el \*Virolai. Quan ara l'escolto o ho canto, m'emociono i la meva infantessa em torna a la memòria.

Fins que no vaig entrar en l'Institut no vaig saber que hi havia una nació que es deia Catalunya i una altra bandera vermella i groga que era la senyera. Llavors vaig entendre que Maria la Catalana i la seva família parlessin un idioma diferent. Les noves circumstàncies em van ajudar a comprendre també que la història que m'havien explicat era mentida, que senzillament el franquisme m'havia ocultat la història dels meus països, el català i l'espanyol.

Després, durant trenta-cinc anys, m'he dedicat a estudiar la història de Catalunya i d'Espanya. Sobretot la que va transcórrer durant el segle XVIII. I sempre ho he fet sota una mena de jurament hipocràtic: no mentir als meus conciutadans sobre el nostre passat per interessos ideològics o polítics de caire partidista. M'he ficat entre llibres i documents vells tractant sempre de trobar la major quantitat de veritat històrica possible amb les maneres i mètodes de la ciència. I això ha estat precisament el que sempre he procurat ensenyar als meus alumnes.

Avui tinc l'immens honor, gràcies a l'amable invitació de la Paeria, de poder fer unes modestes reflexions sobre el que ens va passar després de 1714 com a poble. Els confesso que m'hagués agradat que estigués aquí entre nosaltres Maria la Catalana perquè pogués entendre millor la grandesa de la nostra nació i la grandesa de l'idioma que ella sempre va parlar de forma espontàniament resistent en aquella Murcia Chica dels anys del Dictador. Un idioma català que jo parlo encara de forma imperfecta però al que estimo, defenso i defensaré amb el convenciment de fer un servei als drets de la nostra ciutadania, de la nostra convivència cívica, del futur del nostre país i de la riquesa de la Humanitat.

Anem amb les meves modestes reflexions sobre la Guerra de Successió i el segle XVIII català.

La Guerra de Successió fou originàriament, i per damunt de tot, una guerra europea i internacional, gairebé la primera guerra mundial amb l'hegemonia d'Europa i del mercat colonial americà en joc, entre Anglaterra, Holanda i Àustria, d'un cantó, i França, de l'altre. Una guerra europea i mundial que va trigar quasi quatre anys a arribar a Espanya i que, en arribar-hi, no féu sinó augmentar la divisió prèvia

ja existent a l'interior peninsular, fins a provocar un enfrontament civil hispà.

Tinc per a mi que la Guerra de Successió no fou, doncs, una guerra de separació de Catalunya respecte d'Espanya, com va ser la Guerra del Segadors de 1640 en alguns moments. Més aviat cal entendre-la com una guerra d'intervenció de Catalunya en l'esdevenidor d'Espanya, i no pas com una guerra d'independència. Una part considerable de les classes dirigents catalanes no volia abandonar la monarquia, ans desitjava intervenir-hi, des d'una visió diferent de la defensada per una part de les classes dirigents castellanes. Els austriacistes catalans, doncs, no dubtaven que defensaven les constitucions catalanes dintre la monarquia espanyola. Antoni de Villarroel, un dels herois de la resistència, ho va proclamar clar i català quan, per tal d'arengar les seves tropes, va cridar: "Per nosaltres i per tot Espanya lluitem". "Per nosaltres" es referia a la nació catalana, i "per tot Espanya", a la comuna monarquia hispana dels Àustria.

No hi va haver cap temptativa teòrica o pràctica de separació. El que es va dirimir de debò a la Guerra de Successió no va ser cap altra cosa que la pervivència de la monarquia composta representada pels Àustria, davant d'un model que semblava contenir una dosi més gran de centralisme i uniformitat en la figura d'un sobirà borbó arribat de França, on Lluís XIV havia deixat una empremta clarament absolutista. Un model absolutista que fou dut a terme durant el segle XVIII, però que, d'antuvi, no es podia saber si Felip V el volia imposar, atès que, si més no a les Corts de Catalunya de 1701, havia certificat les Constitucions catalanes i que havia mantingut els Furs al País Basc i a Navarra, que li guardaven fidelitat.

Segurament, la victòria militar contra els austriacistes de la corona d'Aragó va permetre que es posessin en pràctica uns plans absolutistes que, tal vegada, de bon començament, la nova dinastia no hauria gosat de portar a cap. A més a més, una part de l'opinió pública espanyola, especialment la castellana, no hi veia cap perill, més aviat els considerava el model adient per a tornar a fer gran Espanya.

Tant se val, perquè no convé oblidar que, des del punt de vista polític i social, la Guerra de Successió va representar la primera guerra civil entre espanyols: la divisió entre els borbònics i els austriacistes als diferents grups socials, als diversos pobles i ciutats, entre Castella i la corona d'Aragó i, fins i tot, encara, dintre Castella i dintre la corona d'Aragó.

Pel que fa a Catalunya, una divisió –i un enfrontament– entre una majoria de partidaris de l'Arxiduc i un nombre prou important de filipistes. Entre un seguit de comerciants que volien vincular-se a Anglaterra i una colla d'agents i mercaders que, en canvi, desitjaven conservar les bones relacions amb França, els uns i els altres influïts per la diversitat d'interessos de llurs negocis. I, per a acabar-ho d'adobar, hi cal afegir el partit dels "sense partit", que, segons alguns dels historiadors de l'època, va ser molt ampli al Principat.

La Guerra de Successió, doncs, va enfrontar dos bàndols fidels a dos candidats diferents, a dues concepcions distintes d'entendre l'esdevenidor econòmic de Catalunya i la seva incardinació geopolítica dins la monarquia. Alhora, en un alt grau, va enfrontar dues maneres antagòniques de pensar com la monarquia espanyola havia de governar per tal de recobrar la força imperial, una força que, per a l'opinió pública coetània, s'havia afeblit completament. És per això que cal recordar que no hi va haver sempre unanimitat entre els

catalans: l'Arxiduc hagué de bombardejar Barcelona sense èxit la primera vegada que va voler entrar-hi, el 1704, i quan va reeixir i aconseguí de fer-ho, un any després, més de sis mil borbònics (d'una ciutat que no tenia 40.000 habitants) es varen exiliar.

El setge militar fou guanyat pels borbònics, amb uns 39.000 soldats, que van llançar unes 40.000 mil bombes contra l'oposició ferma dels barcelonins, si fa no fa uns 5.500 resistents armats, amb un gruix notable de dones. La resistència va causar més baixes entre els borbònics (10.000) que no pas a les files dels assetjats: uns 7.000, incloent-hi els no combatents. Tot i així, també és bo de recordar la discussió interna, ja que tant la Generalitat com Casanovas o Villarroel eren més aviat partidaris de pactar una rendició a fi de salvar una part de les Constitucions, mentre que un altre sector de la classe dirigent, aixoplugada sobretot sota el Consell de Cent barceloní, volia aguantar el setge per tal de salvar, segons la seva opinió, l'honor dels catalans. Com ha recordat no fa gaire Joaquim Albareda, el fet que el Consell de Cent prengués les regnes per comptes de la Generalitat, junt amb el fet que una porció de la noblesa, de la jerarquia eclesiàstica o dels comerciants fugís de Barcelona, va afavorir que triomfes l'opció més radical, la de resistir.

En qualsevol cas, Barcelona va resistir fins a més no poder, però l'Onze de setembre de 1714 va haver de claudicar: de resultes d'això, les tradicionals Constitucions catalanes i una bona part de les seves institucions varen quedar abolides. Aquest esdeveniment es convertiria en un "lloc comú" de la memòria dels catalans: seria considerat com un dels greuges més importants soferts pel poble català. En realitat, ha esdevingut el Gran Greuge per excel·lència, esgrimit per totes les forces intel·lectuals i polítiques que han fornit la resistència catalanista contra una Espanya centralista i uniformadora,

la qual ha volgut ofegar, a voltes *manu militari*, la realitat de Catalunya com a país i de les Espanyes

## II

DES DEL 12 DE SETEMBRE DE 1714

Què va passar, però, a Catalunya a partir de l'endemà de la victòria borbònica i la derrota austriacista? Què van fer els catalans d'un bàndol i de l'altre? Quina fou l'actuació dels governs borbònics amb Catalunya durant el segle XVIII? Els historiadors n'han donat respostes no sempre coincidents. Tractaré aquí de resumir-ne algunes, les que, a parer meu, resulten a hores d'ara més plausibles, segons les recerques actuals.

El segle XVIII va resultar esplèndid per a Catalunya econòmicament, socialment i culturalment. Pel que fa a l'economia catalana, el creixement no es va fer esperar i va ser prou important i transcendental ja que va afavorir quasi tots els sectors de la producció. Un desenvolupament econòmic que va modificar, en part, la manera de produir dels catalans, tot situant-los al mapa peninsular com la primera força econòmica.

Els capdavaners d'aquest creixement espectacular van ser, sens dubte, els mateixos catalans, en saber aprofitar, més que no pas els altres espanyols, el bon moment econòmic mundial i les necessitats peninsulars. També, però, s'hi ha de tenir en compte l'ajuda d'uns governs absolutistes entestats a reformar i regenerar Espanya, que van dur a terme unes polítiques econòmiques força favorables en el seu conjunt a l'economia catalana. Això no vol pas dir que aquestes polítiques borbòniques haguessin estat pensades

només per a Catalunya, però és cert que tot sovint es van posar en pràctica arran d'escoltar les veus catalanes, amb uns beneficis notables per al Principat. El proteccionisme de la indústria, l'alliberament del comerç, la creació d'un mercat interior dins el qual ja no es movien com a estrangers, l'embranchida que la demanda estatal va donar a Catalunya, a més d'una fiscalitat aturada, poc atenta a l'augment de la riquesa catalana, varen ajudar d'allò més perquè la vigoria de la pròpia societat catalana fes, del Principat, la petita "Anglaterra" d'Espanya i dels catalans, els "holandesos" de la mar Mediterrània.

Gairebé tota la societat catalana en va gaudir. Només cal fer un cop d'ull a la noblesa o a l'Església propietària de terrenys i cases, enriquides per l'apujada de les rendes. Només s'ha d'observar els grans comerciants i fabricants catalans asseguts a la Junta de Comerç, amatents a l'auge dels negocis d'importació i exportació. Només cal mirar els fabricants d'indianes, que amb la seva puixança varen canviar la fesomia de Barcelona. Només convé fer atenció als menestrals que, de mica en mica, varen aconseguir una benança i un prestigi social més grans. Només cal esguardar la pagesia benestant, gaudint que la producció agrària dominés l'exportació. O només cal al·ludir els beneficis que l'augment dels salaris i de les oportunitats de feina gràcies a l'expansió econòmica van representar per als treballadors de la ciutat. Per tot plegat, el segle de les Llums se'ns mostra com una centúria abastament positiva pel que fa als interessos de la majoria dels seus grups socials catalans. Tot i que no va deixar d'haver-hi pobres i marginats, la societat catalana del Set-cents era força més rica que no pas la d'un segle abans, mentre la classe mitjana s'anava fent més poderosa i nombrosa.

La vida cultural també va sortir-hi guanyant al llarg del segle. Encara més: no sembla exagerat afirmar que el Set-cents va

representar una nova època daurada per a la cultura catalana. D'ençà de la baixa Edat mitjana, Catalunya no havia viscut un moment de puixança intel·lectual que s'hi pugui comparar: la florida d'iniciatives a les diferents branques del coneixement i a la creació artística fou esplendorosa, sense parió amb les etapes anteriors. Tot i no arribar a l'originalitat d'altres Il·lustracions europees, va maldar per entendre el país al llarg de la seva història a fi de comprendre el present; amb paraules del meu enyorat Ernest Lluch, tot plegat va esdevenir el punt de partida del que, anys a venir, faria de base al moviment cultural de la Renaixença.

La Il·lustració catalana va figurar entre les més poderoses d'Espanya. I en el conjunt de creacions intel·lectuals i artístiques, la protecció oficial, abans o després, dels governs reformistes borbònics es va afegir al tarannà propi dels catalans (eclesiàstics o laics, de lletres o de ciències), gent –gairebé sempre– d'esperit reformista i innovador i de caire utilitarista. Els governs emparaven les iniciatives que la societat catalana creava: no en va, els Borbons estaven convençuts de la necessitat de la cultura i la ciència per a revifar el país.

Consegüentment, la centúria en què Catalunya va perdre el seu ordenament polític secular fou la mateixa que va gaudir d'un creixement econòmic espectacular, d'un gradual benestar social impel·lit per una societat mesocràtica i una vida cultural de mica en mica més forta i il·lustrada, la que posarà els fonaments per a la posterior Renaixença. Crec que aquesta visió del Set-cents és la més ajustada a la veritat històrica, després de les recerques presidides pel paradigma interpretatiu de Pierre Vilar des de fa quaranta anys: un model que ningú no sembla posar en dubte ni dins de Catalunya ni des de fora i que va superar la tradicional historiografia romàntica, incloent-hi historiadors de la vàlua de Ferran Soldevila.

Què va passar, però, a la vida política dels catalans tot al llarg del segle? La centúria havia començat amb una resistència i una repressió, car Felip V no va perdonar en haver-se sentit traït per un delictes de lesa majestat, la qual cosa era d'allò més greu per a la cultura política coetània. Tan bon punt Barcelona va ser vençuda, no va voler respectar-hi les Constitucions i les institucions, com havia fet Felip IV en acabar de la Guerra dels Segadors. D'ençà del segle XIX, molts d'historiadors han considerat aquesta acció punitiva, un error estratègic greu pel que fa a les relacions entre Catalunya i Espanya; entre ells, els clàssics Víctor Balaguer o Antoni de Bofarull.

Així, doncs, els primers anys hi va haver una repressió cruenta, amb milers d'exiliats, una munió de presoners, centenars d'execucions, a més a més de la supressió de les universitats, l'acantonament d'un poderós exèrcit o l'enderroc del barri de la Ribera a fi de bastir-hi la Ciutadella, un edifici que es convertiria amb el pas dels anys en el símbol a ensulsiar per part dels lliberals catalans. I, esclar, la promulgació del Decret de Nova Planta, el 1716, que pusava fi a les antigues Constitucions i institucions, per les quals havien combatut els austriacistes i, també, fins i tot, una part dels borbònics catalans. S'iniciava d'aquesta manera una nova singladura institucional a Catalunya, lligada a l'absolutisme borbònic de característiques autoritàries i paternalistes, centralitzador i uniformador, tot i que no pas castellanista com, a voltes, s'ha assegurat amb un rigor científic minso.

Comptat i debatut, a partir dels anys quarantes, hom pot afirmar que l'austriacisme polític era, a Catalunya, un mer record, sense capacitat d'incidència en la política. Els catalans havien anat oblidant l'austriacisme, tot acostant-se de mica en mica als Borbons. Si fullegem els escrits d'autors com ara Jaume Caresmar, Jaume

Amat, Francesc Romà, Llàtzer de Dou o Antoni de Capmany, si ullem les actes de la Junta Particular de Comerç o de la Comissió de Fàbriques, si sentim els membres més reputats de la jerarquia eclesiàstica o els distingits homes de lleis, si parem l'orella als discursos de l'Acadèmia de Bones Lletres o de l'Acadèmia de Medicina, hi constatarem una aspiració doble: "espanyolitzar" Catalunya i "catalanitzar" Espanya.

Espanyolitzar i catalanitzar van ser una aspiració doble que es va produir alhora, simultàniament, i que va resultar concomitant. D'una banda, "espanyolitzar" Catalunya, en assumir el castellà com a llengua culta, oficial i unitària, que expressava simbòlicament la pertinença a una entitat política comuna i superior, que era la monarquia hispànica, una llengua castellana que, aleshores, era vista per molts de catalans cultes com un símptoma de "modernitat" i que, d'ençà del segle XVI, ja tenia una presència prou alta a la vida cultural i política catalana. Aquesta espanyolització mitjançant l'idioma castellà fou compatible, a totes les classes socials, amb l'existència del fet diferencial català i amb l'ús universal del català entre tothom, de manera que l'idioma del país va continuar gaudint d'una presència social hegemònica, com centenars de testimonis de tota mena ho demostren. Es va produir, doncs, una progressiva convivència del català amb el castellà per mor no tant, tot i que també, de les imposicions borbòniques a favor del segon (el 1714, el 1768), sinó, sobretot, per causa del prestigi assolit per la llengua de Cervantes i per la mateixa decisió de les classes cultes i dirigents catalanes davant la realitat d'un mercat comú espanyol (peninsular i colonial), que per la seva força expansiva, també en qüestions idiomàtiques, va afavorir la gradual aparició de la diglòssia entre els catalans.

Així mateix, la conveniència de "catalanitzar" la resta d'espanyols es fa ostensible en el desig que adoptessin els bons costums de la vida empresarial catalana: la iniciativa econòmica, la capacitat d'arriscar, el sentit d'estalviar, l'ètica del treball o la compatibilitat entre el negoci i la noblesa. Virtuts, totes elles, que molts de catalans cultes creien importants per tal d'aconseguir arreu del territori de la monarquia la prosperitat econòmica i social ja abastada, segons ells mateixos, pels catalans. D'alguna forma equivalia a proposar que Catalunya encapçalés la innovació econòmica hispana, tot acceptant que la direcció política fos d'una manera natural a Madrid. Aquesta proposta d'innovació d'Espanya d'acord amb el model català va ser presa i acceptada per polítics espanyols il·lustrats importants i, durant la Renaixença del segle XIX i en una bona part del XX, va revifar en el panorama intel·lectual i polític català amb un gran vigor.

Resumint: en el pas del segle, el record dels estralls bèl·lics, la pau de Viena, la bonança econòmica general, les polítiques econòmiques dels reformistes borbònics i l'estabilitat social i política que va aportar l'autoritarisme contingut a la Nova Planta, varen fer que un bon nombre de catalans deixessin a banda les velles idees austriacistes i, a poc a poc, generació rere generació, acollissin la dinastia nova i la incardinació total de Catalunya en una Espanya que anava redefinint les seves formes i maneres de governar i les seves formes i maneres de sentir-se espanyol. Cada vegada més clarament, una majoria de catalans va assumir la idea segons la qual, si l'economia els era beneficiosa, el règim polític no representava cap problema seriós.

Amb tot, aquesta realitat no equivalia a deixar-se de sentir català. L'austriacisme es va fer fonedís, però fou reemplaçat per un sentiment historicista, que feia que una bona part de la classe culta i

dirigent catalana nodrís la conservació de la identitat històrica i enyorés una major autonomia política, a l'estil de les antigues Constitucions. A les acaballes de la centúria, molts catalans compartien el pensament i el sentiment continguts a la famosa declaració d'Antoni de Capmany: Catalunya és la meva pàtria, Espanya és la meva nació. Vet aquí un sentiment de pertinença doble, d'identitats compatibles: Espanya i les Espanyes. Espanya confegida com una gran nació sobre la base de petites nacions. Val a dir: Espanya una i plural. Vet aquí el sentiment de doble patriotisme que regiria gairebé tot el pensament polític català durant quasi tot el Vuit-cents. D'acord amb com es veia ella mateixa i amb què reclamava de la visió de tots els altres peninsulars, Catalunya era un fet diferencial sense que calgués trencar els lligams, ans al contrari, amb la monarquia espanyola, aleshores presidida per uns reis absoluts i de suau voluntat reformista.

Amb mots de Francesc Romà i Rossell a *Las señales de la felicidad de España*, la puixança d'Espanya havia de venir de saber emprar i aprofitar el "geni" de cadascun dels seus pobles, la qual cosa no era pas incompatible amb disposar d'un govern "monàrquic, absolut, moderat i il·lustrat". Com en altres ocasions, el mestre d'historiadors Pierre Vilar en va explicar la situació amb una metàfora ben reeixida: "Les desavinences entre regió i nació, entre Catalunya i Espanya, entre Estat i 'forces vives' provincials semblen amortides. Res no recorda les bregues passades. Els germans s'han reconciliat davant d'una taula per una vegada ben proveïda".

Aquesta reconciliació havia tingut lloc gràcies a que totes dues parts, els catalans i els governs borbònics, van cedir una mica. A Catalunya, les classes dirigents van veure com, al llarg del segle, la política dels governs absolutistes abraçava un reformisme econòmic, social i cultural, que compartien a grans trets i afavoria els seus béns

i els seus projectes vitals. Al seu torn, els governs borbònics, tot i continuar malfiant-se una mica de la lleialtat dels catalans, van comprendre que moltes de les propostes econòmiques i socials dels sectors acabats del Principat eren ben vàlides i podien servir per a revifar tot el conjunt de la monarquia.

Quan un negoci resulta rendible per a les dues parts sembla un bon afer a un signant i a l'altre, per més que s'hagi acordat dins el marc d'un sistema polític que havia estat imposat anteriorment per la força i que no havia deixat de ser centralitzador, autoritari i uniformista. Característiques que, en tot cas, formaven part de la proposta reformista d'arrel il·lustrada que, llevat d'Anglaterra i d'Holanda, la major part d'Europa pensava que eren les escaients per tal que els països més endarrerits, com Espanya, assolissin la "felicitat pública" i tinguessin un paper més important dins el panorama internacional. Una majoria de catalans varen acabar acceptant que, mentre la seva vida millorés, poc calia canviar de país espanyol i de monarquia borbònica. Tenien, això sí, ben clar que ells, els catalans, eren una part diferenciada, amb una idiosincràsia pròpia dintre de les Espanyes.

## EPÍLEG

Senyores i senyors, aquest ha estat el meu discurs en qualitat d'historiador. No ha estat, doncs, un discurs del rector de la Universitat de Lleida o d'un conciutadà, l'he fet com a historiador. Com a historiador que està obligat a lluitar contra la mala influència de la ideologia a la ciència històrica. Que no concep els judicis de valor en la tasca d'historiar i que no pot pas admetre que els historiadors facin de jutges sumaris del passat. Hem d'aspirar a

comprendre el funcionament i el canvi de les societats a partir d'estudis imparcials i del mètode científic.

Avui, però –ho repeteixo–, he vingut com a historiador, amb la bata del investigador i no pas amb el vestit de ciutadà. I m'abelleix de dir que ha estat un veritable honor el poder fer-ho per primera volta a la meua ciutat i en aquesta seu, que tanta simbologia sentimental guarda per a tots els lleidatans i lleidatanes. Espero haver estat útil, si més no és el que aspiro com a historiador que viu de l'erari públic. Contribuir, ni que sigui modestament, al dret que els ciutadans tenen de disposar de la major quantitat de veritat històrica possible ha estat sempre, per a aquest científic social que els ha parlat, un acte de bon patriotisme català, el mateix acte de bon patriotisme que vaig viure i vaig sentir amb la senyera a les mans a San Boi l'any 1976, quan ven tornar a gaudir del primer Onze de Setembre amb llibertat.

Moltes gràcies!

Visca Catalunya!

ROBERTO FERNÁNDEZ

Catedràtic d'Història Moderna

Universitat de Lleida